

A kutatás során egyrészt érzékelhetővé vált számunkra a térségben élő roma népesség rendkívüli belső rétegzettsége és kulturális sokszínűsége, másrészt arra is fény derült, hogy a különböző csoportokban egyaránt tapasztalható az iskolai végzettség alacsony foka. Ennek oka tapasztalataink szerint többnyire a továbbtanulással kapcsolatos kedvezőtlen döntés, amelyet a cigány tanulók még relatíve támogató iskolai és családi légkör esetén is meghoznak. Döntésüket a tanulók egyszerűen költség-haszonszámítással magyarázták, de e mögött nyilván a cigányságnak az iskolázottság értékével kapcsolatos kulturális tapasztalatai hiánya vagy bizonytalansága, az oktatásba való beruházás kockázatának túlértékelése, a jövőről alkotott elképzelések hiánya áll.

Dolgozatunkban a cigányság egy rétegének iskolai boldogulását befolyásoló környezeti tényezők érzékenyebb és igényes terepmunkát igénylő megközelítését kívánta bemutatni, ilyen módon hozzájárulva a cigánysággal kapcsolatos kutatások eredményeihez. Úgy véljük, hogy ez a szemlélet hozzájárulhatna a cigányság sorsát ténylegesen segítő oktatáspolitikai, társadalompolitikai programok kidolgozásához. Kutatócsoportunk további célja éppen az, hogy a régió etnikai kisebbségei körében az ilyen alapállásból igyekezzen feltárni az oktatási statisztikai adatok hátterét.

Pusztai Gabriella & Torkos Katalin

A neveléstudomány területén dolgozók véleménye a tudományos minőség mércéjéről és a kutatási infrastruktúra helyzetéről

A Központi Statisztikai Hivatal 1997 márciusában kérdőíves adatgyűjtést végzett a tudományos fokozattal rendelkezők körében. A közel 4000 válaszadó között 553 volt a valamilyen társadalomtudományi szakterületen fokozatot szerzettek száma, s ezen belül 89 fő a neveléstudomány területén minősítéssel rendelkezőké.⁸ Az adatok másodelemzése során ez utóbbi csoport sajátosságaira koncentrálunk, összehasonlítva válaszaikat a többi tudóssal, különösképpen a társadalomtudományi terület képviselőinek legfőbb jellemzőivel. Az elemzés során elsősorban a neveléstudomány egészének a helyzetére helyezzük a hangsúlyt, hiszen az alacsony esetszám csak korlátozottan nyújt lehetőséget arra, hogy az egyes kérdésekre adott válaszok belső megoszlását is érzékeltessük.

A KSH által összeállított kérdőív a demográfiai és szociológiai háttérváltozók részletes feltérképezésén túlmenően különös figyelmet fordított a tudományos fokozattal rendelkezők élet- és munkakörülményeinek a feltárására, a tudományos karrier lépcsőfokaira és a tudományos teljesítmény mutatóira. A jelenlegi ismertetőben mindezen témakörök közül a tudományos munkával, a kutatási infrastruktúrával kapcsolatos véleményekre koncentrálunk, amely módot adhat a neveléstudomány területén fokozattal rendelkezők ezzel kapcsolatos értékrendjének, speciális jellemzőinek bemutatására.

A neveléstudomány minősítettjeinek 92,8%-a folytat jelenleg is tudományos munkát, amely érték mind a válaszadó tudósok egészére jellemző; átlagértéknél (84,6%), mind pedig a társadalomtudományi területen tevékenykedők (86,4%) magasabb valamelyest. Mindez összhangban van azzal, hogy az e területen minősítést szerzettek jelentős része az oktatás illetve a kutá-

⁸ Az elemzés „A neveléstudomány területén tudományos fokozattal rendelkezők társadalmi helyzete és szakmai pályafutása” c. kutatás keretében készült. A kutatás vezetője Hrubos Ildikó volt. Ezúton mondunk köszönetet a KSH munkatársainak, hogy az adatokat elemzés céljából rendelkezésünkre bocsátották.

tás területén helyezkedett el, s az egyéb állami intézmények és a magánszféra csak igen kis hányadukat foglalkoztatja. Ugyancsak összefüggés mutatható ki a tudományos karrier és a munkahely jelenlegi ágazata között. Miután a kérdéses csoport tagjainak 73,5%-a az oktatást jelölte meg jelenlegi munkahelye ágazataként, további 12,3%-a pedig a kutatást, értelemszerűen a tudományos munka már csak ebből következően sem lehet idegen e kör képviselői számára.

A tudományos teljesítmény minőségének a mérése meglehetősen összetett feladat, amelynek összetevője lehet a tudományos szervezeti tagságnak, a hazai és a nemzetközi szakmai publikációk számának, a benyújtott és elfogadott kutatási pályázatoknak, a szakértői felkéréseknek, a tudományos és ismeretterjesztő előadások, cikkek számának a vizsgálata.

Tudományos szervezetekben vállalt tagság

A neveléstudósok 39,4%-a tagja valamely hazai tudományos testület, alapítvány, kutatási alapkuratoriumának, 54,1%-a pedig valamely nemzetközi tudományos társaságnak. Ezek az értékek a nemzetközi területet illetően valamelyest elmaradnak a társadalomtudomány egészétől, míg hazai viszonylatban nincs számottevő eltérés. A válaszadók 42,8%-a jelenleg is tagja az MTA valamelyik köztestületének; 18,0%-uk pedig korábban volt tagja. Ezek az értékek kissé meghaladják a társadalomtudomány egészére jellemzőket. A neveléstudomány területén ilyen jellegű potenciális befolyással jelenleg is bírók – a többi válaszadóhoz hasonlóan – állításuk szerint leginkább a tudományos közélet serkentésére tudnak hatni (57,3%), valamely hazai kutatás támogatására (16,8%), az anyagi elosztási rendszer alakítására (10,8%) és a saját tudományterület, intézmény megfelelőbb finanszírozására (6,3%) megítélésük szerint jóval kisebb mértékben.

Tudományos kutatásban való részvétel

A válaszadó neveléstudósok 55,8%-a nyújtott be témavezetőként legalább egyszer pályázatot az elmúlt 10 évben valamely kutatási alaphoz, s ez az érték pontosan megegyezik a többi tudományágra jellemző értékkel. Átlagosan 3,37 pályázat benyújtására került sor, s ezek közül 2,61-et – azaz mintegy háromnegyedüket – fogadták el. Bár a társadalomtudományi terület egészének képviselői a benyújtott pályázatok terén kicsit aktívabbak voltak, az elfogadott pályázatok száma körükben is hasonló. A válaszadók egy jelentős része (23,1%) kutatóként jelenleg is részt vesz részben valamilyen kutatási alap által finanszírozott tudományos munkában.

Publikációk

A kérdőívet visszaküldők 74,8%-a számolt be arról, hogy önálló kötetet jegyez, 79,9%-uknak van szerzői közösségben írt könyve, 63,3%-nyian pedig valamely munka alkotó szerkesztői voltak. A neveléstudósok 65,4%-a jelentetett meg főiskolai, egyetemi jegyzetet. Mindezek az értékek rendre valamivel magasabbak a társadalomtudományok átlagánál, amelynek egyik kézenfekvő magyarázata, hogy a neveléstudomány területén minősítést szerezettek egy jelentős része az oktatásban tevékenykedik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a könyv illetve jegyzet alakban megjelentetett publikációk átlagos száma – a ténylegesen publikálók körében – a neveléstudomány területén minősítettek körében sem magasabb az átlagónál.

Az elmúlt 4 évre visszatekintve a válaszadók 88,2%-a számolt be publikációról, 48,3%-uk pedig olyan cikkről, tanulmányról, amely külföldön (is) megjelent. A hazai publikációk átlagos száma 14,1 volt, a külföldieké pedig 3,6. A hazaiak esetében az átlagérték hasonló, a külföldiek tekintetében alacsonyabb a többi társadalomtudományi szakterületre jellemzőnél, különösen az összes válaszadó átlagánál.

Tudományos ismeretterjesztés, szakértői tevékenység

A neveléstudomány minősítettjeinek kétharmada számolt be arról, hogy tudományos-ismeretterjesztő előadást tartott, amelyek száma az utolsó 12 hónapban esetenként a 20-at is meghaladta. Tudományos-ismeretterjesztő cikkekről 60,9%-nyian, önálló könyvről pedig 29,2%-nyian számoltak be. Mindez tehát azt jelzi, hogy a szigorú értelemben vett tudományos publikációk mellett nem elhanyagolhatóak az ismeretterjesztő céllal írt cikkek, tanulmányok, könyvek sem. A válaszadók közel fele (47,4%) jelezte, hogy végzett valamilyen szakértői, szaktanácsadói tevékenységet az utóbbi 12 hónap során, jellemzően azonban legfeljebb 3 ilyen felkérésről számoltak be.

Kitüntetések

A neveléstudósok 42,4%-a számolt be arról, hogy valamilyen kitüntetéssel párosuló szakmai elismerésben részesült Magyarországon, 6,6%-nyian pedig külföldön. A kitüntetések fele-fele arányban voltak államiak és szakmaiak. Értelemszerűen e tekintetben is meghatározó az életkor és a tudományos fokozat: az idősebbek és a magasabb fokozatúak nagyobb hányada részesült tudományos elismerésben.

Amint az előzőekből is kitűnik, a tudományos minőség mérése összetett feladat. Így gondolják ezt maguk az érintettek is, akiket az adatfelvétel során arra kértek, hogy 9 szempontot helyezzenek rangsorba aszerint, melyiket tartják leginkább a tudományos minőség mércéjének, s melyiket a legkevésbé. A válaszok azt mutatják, hogy a kérdezettek leggyakrabban a publikációk számát és a hazai oktatási tevékenységet érzik a legmeghatározóbbnak, míg legkevésbé a sikeres külföldi szereplést (oktatás, meghívások), valamint a személyes elismerést, megbecsülést (presztízs, tudományos tisztségek) tekintik fontosnak ebből a szempontból. A neveléstudomány minősítettjeinek sajátos helyzetét jelzi, hogy magasabb arányban rangsorolták az első helyre az oktatói tevékenységet, valamint ezzel összefüggésben a tudományos utánpótlás kinevelését.

*1. tábla: A tudományos minőség mércéjeként fontosnak tartott tényezők rangsora**

	Rangsorbeli átlagérték			Az adott szempontot az 1. helyre tevők		
	Összesen	Társadalom-tudomány	Nevelés-tudomány	Összesen	Társadalom-tudomány	Nevelés-tudomány
Sok publikáció	3,2	3,0	3,4	27,1	28,8	26,5
A kutatott téma fontosságának külső megítélése	4,1	4,5	4,2	17,6	11,9	14,2
Oktatás itthon	4,2	3,9	3,2	10,9	14,1	27,4
Tudományos pályára állított hallgatók száma	4,4	4,7	4,1	8,5	8,6	14,9
Külföldi meghívások gyakorisága	4,9	5,1	4,8	4,1	2,3	0,8
Oktatás külföldön	4,9	4,8	4,9	3,1	3,2	1,4
A kutató személyes presztízse	5,2	4,7	5,4	9,3	12,2	7,4
Sikerrel benyújtott szabadalmak száma	5,4	5,4	6,1	5,3	3,8	1,5
Tudományos tisztség(ek) elnyerése	6,6	6,5	7,0	2,1	2,0	1,4

* ahol az 1-es érték jelöli a legfontosabbat

A kutatóhely infrastrukturális ellátottságát a kérdezettek egy 0-tól 10-ig terjedő skálán 5 különféle szempont mentén értékeltethették, ahol a legmagasabb érték a 10-es volt. Az eredmények azt mutatják, hogy a neveléstudomány képviselői kivétel nélkül minden szempontot jóval kedvezőtlenebbül értékelték, mint a tudósok összessége, illetve a társadalomtudományi területek képviselői. Saját kutatási területük versenyképességét tehát jóval negatívabban ítélik meg, s ez még azokra az infrastrukturális ellátottságot tükröző tárgyi feltételekre (tudományos információhordozókhoz való hozzájutás, publikálási infrastruktúra) is igaz, amelyet más kutatói csoportok relatíve kedvezőbb elbírálásban részesítettek.

2. tábla: A kutatóhely infrastrukturális ellátottsága a szükségeshez képest (átlagértékek 0-tól 10-ig terjedő skálán)

	Összesen (N=4096)	Társadalom- tudomány (N=553)	Nevelés- tudomány (N=89)
Tudományos információhordozókhoz való hozzájutás (folyóirat, könyv, elektronikus inf.)	5,6	5,2	4,7
Külső kapcsolatok lehetősége	5,4	5,3	4,1
Publikálási infrastruktúra	5,2	4,9	3,9
Személyi feltételek	4,7	4,9	4,2
Kutatási eszközök	4,6	4,9	4,3

A saját kutatási munka infrastrukturális ellátottságát ugyancsak egy 0-tól 10-ig terjedő skálán értékeltették a neveléstudomány minősítettjei. Ezúttal arra kerestük a választ, hogy más hazai, nemzetközi kutatóhelyekhez képest mennyire elégedettek a kérdezettek az anyagi, technikai feltételekkel.

3. tábla: A saját kutatómunka anyagi, technikai feltételeinek megítélése nemzetközi és hazai összehasonlításban (átlagértékek 0-tól 10-ig terjedő skálán)

	Összesen (N=4096)	Társadalom- tudomány (N=553)	Nevelés- tudomány (N=89)
A nemzetközi élvonal viszonylatában	3,5	3,3	2,9
Hazai viszonylatban más szakmákhoz képest	5,6	5,3	4,1
Más intézmények hasonló típusú kutatóhelyéhez képest	6,1	5,9	5,1

A neveléstudomány képviselői nem térnek el a többi tudóstól abban, hogy a nemzetközi élvonal viszonylatában kutatómunkájuk infrastrukturális ellátottságát igencsak elmaradotként értékelik. Ugyanakkor figyelemre méltó az is, hogy az e területen minősítést szerzettek a hazai körülményekhez képest is igencsak kritikusan szemlélik saját kutatásuk anyagi-technikai feltételeit.

Saját helyzetüket a szakmában nyújtott tudományos teljesítmény alapján ugyancsak 3 szempont mentén értékeltették a kérdezettek: a szakmai presztízs, az anyagi támogatásokhoz való hozzájutás és az anyagi megbecsültség viszonylatában.

4. tábla: A saját helyzet megítélése a kérdezett tudományos teljesítménye alapján (átlagértékek 0-tól 10-ig terjedő skálán)

	Összesen (N=4096)	Társadalom- tudomány (N=553)	Nevelés- tudomány (N=89)
Szakmai presztízs	6,6	6,5	6,1
Kutatási feltételek, anyagi támogatásokhoz való hozzájutás	4,4	4,4	3,8
Anyagi, jövedelemi megbecsültség	3,6	4,0	3,4

A saját helyzet szubjektív megítélésében is kritikusabbak a neveléstudomány minősítettjei: valamennyi dimenzióban rendre alacsonyabb értékeket kaptunk, mint a tudósok egészére, vagy a társadalomtudósok összességére jellemző átlagérték. Bár a szakmai presztízs, valamint a kutatási feltételek dimenziójában az átlagosnál kedvezőbb véleményeket kaptunk a magasabb fokozattal rendelkezőktől, az anyagi megbecsültséget azonban e csoport még az átlagosnál is több kritikával illette.

A neveléstudósok sajátos helyzete, az oktató- és kutatómunkában szerzett tapasztalatai erőteljesen befolyásolják értékítéletüket, s ennek megfelelően a tudományos minőség mércéjeként e csoport tagjai az átlagosnál gyakrabban jelölték meg a publikációk számát, az oktatást, a tudományos utánpótlás kinevelését, s ritkábban rangsorolták az első helyek valamelyikére a külföldi szereplést, a tudományos tisztségek elnyerését, a személyes presztízst. A jelenlegi körülményeiket jellemezve kutatóhelyük infrastrukturális ellátottságát valamennyi szempontból kedvezőtlenebbül értékeli a neveléstudomány minősítettjei, s a saját kutatómunka szempontjából sincs ez másképp: nemcsak nemzetközi, hanem hazai viszonylatban is gyengébbnek érzik azok feltételeit.

Szemerszki Marianna

